

# Politika i nasilje u tranziciji

Krešimir Petković

Politika nove suverenosti u ratu ubija one koji je na bilo koji način dovode u pitanje. Taj utemeljiteljski trenutak razbija mašineriju pravosuđa, kazneno pravo i uobičajeno funkcioniranje disciplinarnih postupaka.

Politološki osvrt o kaznenoj politici prema nasilnim zločinima rizično je početi filmskom referencom, jer bi mogao zazvučati kao amaterska filmska kritika, biti otpisan zato što koristi otrcan žižekovski manevar ili, jednostavno, klasificiran kao neozbiljan. No, izvrsni *First Blood* iz 1982, poznatiji kao *Rambo*, u ovom je kontekstu funkcionalan, jer ilustrira razliku između suverene i disciplinarne moći koju je elaborirao francuski filozof i socijalni teoretičar Michel Foucault. Film je izravna metafora utemeljujućeg trenutka u genezi specifičnih problema nasilja "protiv života i tijela" u Hrvatskoj. John J. Rambo, pripadnik elitne postrojbe Zelenih beretki i ratni heroj, dolazi u gradić na sjeverozapadu SAD-a u potrazi za suborcem koji je u međuvremenu umro od raka zbog izloženosti kemijskom oružju što ga je američka vojska koristila u Vijetnamu. Ramba maltretira lokalna policija, a vijetnamski veteran pod pritiskom – suvremenim dijagnostičkim rječnikom, Rambo boluje od PTSP-a – "puca", bježi policiji i u sukobu s njom ubija i ranjava više policijskih službenika, sve dok ga pukovnik Trautman, njegov nadređeni u ratu, u dramatičnome završnom prizoru ne nagovori da se preda. U jednom trenutku Rambo stavlja nož pod grlo fašistoidnog šerifa, vođe potjere, dajući pritom začudno "čist" teorijski iskaz: "Don't push it or I'll give you a war won't believe. Let it go".

## Koliko košta država?

Rambo simbolizira suverenu moć o kojoj piše Foucault, a njegova prijetnja eksplicira odnos između suverene i disciplinarne moći. Suverena moć ima jedan centar, jasne naredbe, oštro kažnjava one koji joj se suprotstave. Ona vodi ratove za teritorij, a to zahtijeva ratnike, poput Ramba, obučene za borbu, koji ne funkcioniraju najbolje u civilnom životu kad se rat završi. Disciplinarna moć je pak suvremeniji oblik funkcioniranja moći, koji djeluje pomoću brojnih tehnika, procedura, ispita, sitnih normiranja i oblikovanja subjekata u suvremenim mirnodopskim

društvima. Ona ne kažnjava teatralno i simbolično, nego potih, strpljivim discipliniranjem, a u krajnjem slučaju smještanjem u zatvor s prilagođenim individualnim tretmanom, obveznim mjerama i nadzorom, što treba spriječiti transgresije subjekta kad bude "resocijaliziran". Ukratko, javno mučenje zamjenjuju posjet psihijatru i minuciozni birokratski protokoli.

Odabrani filmski primjer pokazuje logiku odnosa između dva tipa moći. Operacije suverene moći zahtijevaju ratnike, dok operacije disciplinarne moći zahtijevaju tiha pravila, red i mir, te urednu privatnu i javnu birokraciju koja ih osigurava. U mirnom razdoblju instrumenti suverene moći postaju disfunkcionalni i stvaraju napetost u odnosu prema mehanizmima disciplinarne moći koji se počesto ne mogu nositi s njima. Subjekti koji vode rat ne mogu funkcionirati kao poslušni civilni subjekti, a napetost između dvaju tipova moći može biti kobna. Rat koji Rambo pokreće prevelik je izazov za civilne snage reda. U filmu se napetost prekida smrću šerifa, simbola nemoćne disciplinarne moći. Priča o Hrvatskoj može se interpretirati u naznačenim okvirima.

## Program "iz zatvora u vojsku" bio je nužan za suverenost, ali je kasnije stvorio teške disciplinarne probleme.

Hrvatska je od 1990. bila tranzicijski laboratorij u kojemu je postojala napetost između dvaju tipova moći.<sup>1</sup> Uspostava države, rat za neovisnost i povijest njezine kaznene politike<sup>2</sup> prema nasilnim zločinima može se, makar djelomice, objasniti pomoću te distinkcije. Suverena moć u Hrvatskoj bila je ugrožena odmah nakon što se država konstituirala. Nova država trebala se obraniti u ratu za neovisnost. Ratno stanje trajalo je četiri godine, a dug i težak rat nisu vodili disciplinirani "bijeli ovratnici", nego ponajprije "ratnici", oni koji su to bili prije i oni koji su to postali, i to prema logici koja duboko prkosi civilnom stanju. Najprije je trebalo nabaviti novac i oružje, potom stvoriti vojsku, boriti se, ubiti neprijatelja kako bi se ostvarila "nacionalna i državna samobitnost". Taj proces, u načelu, ne može biti disciplinarno "čist". Bez obzira na pravni kontinuitet, nova država politički nastaje mimo stare države i nasuprot njoj, a rat taj proces zaoštava. U njemu su nastali mnogi subjekti koji nisu mogli funkcionirati u mirnodopskom stanju. Ukratko, operacije suverene moći vratile su se poput Ramba s PTSP-om i navijestile male ratove disciplinarnoj moći koja je tek počela svoj "put u Europu". To rano funkcioniranje suverene moći može se ilustrirati na nekoliko razina.

Prva razina obuhvaća niz ubojstava i progona koji proizlaze iz logike jednog centra i jedne političke linije, koja ne uklanja samo šmitijanske javne neprijatelje (Schmitt, 2007) na bojišnici i mimo nje radi zastrašivanja (slučaj srpske obitelji Zec), nego i pojedince koji su dio političkog tijela, ali fragmentiraju politiku nove suverenosti u ratu. Tako je, primjerice, 1991. ubijen Josip Reihl-Kir, načelnik osječke policije, koji se zauzimao za mirno rješenje sukoba sa Srbima. Dobroslav Paraga bio je meta više atentata, osnivač HOS-a Ante Paradžik ubijen je 1991. na ulazu u Zagreb, a u blizini Mostara ubijen je 1992. HOS-ovac Blaž Krajević. Suverena moć ne može dopustiti alternativnu politiku, a kamoli alternativne vojne snage.

Ti i drugi slučajevi opisani su u tekstu u *Nacionalu* (26. siječnja 2010, istaknuo K. P.) o "ljudima koje je 90-ih trebalo ukloniti". Članak počinje konstatacijom da je "u početku stvaranja Republike Hrvatske počinjen niz političkih ubojstava koja ni do

danas nisu riješena". Opis ubojstva Reihl-Kira sažima opći problem tehnologije moći, jer je ono bilo "samo jedna u nizu likvidacija onih koji se tih ratnih 90-ih godina nisu uklapali u službenu državnu liniju i kad bi se optužilo bilo koga od visokih državnih dužnosnika ili šefova tajnih službi, postalo bi jasno da se nova hrvatska vlast u obračunavanju sa svojim neistomišljenicima ili onima zbog kojih se osjećala ugrožena koristila drastičnim metodama." Politika nove suverenosti u ratu ubija one koji je na bilo koji način dovode u pitanje. Taj utemeljiteljski trenutak razbija mašineriju pravosuđa, kazneno pravo i uobičajeno funkcioniranje disciplinarnih postupaka.

## Korade kao hrvatski Rambo

Druga se razina odnosi na posljedice funkcioniranja suverene moći i rata u mirnodopskom stanju. Riječ je o nasilnim zločinima u civilnom stanju, koji se često zbivaju nakon mnogo vremena od svršetka rata.<sup>3</sup> To je odlično pokazano u dvosveščanoj knjizi Dušana Miljuša (2010a, 2010b). Naime, kad se zagrebe ispod površinskog žutila te publikacije, koje uključuje i sotonističko etiketiranje počinitelja (naslov knjige je "Hrvatski monstumi"), možemo vidjeti kako su brojni od najtežih nasilnih zločina koji su kažnjeni dugotrajnim kaznama zatvora povezani s ratnim sukobom. Zvonimir Jakopčević i Krunoslav Vajčner, profesionalni vojnici, pripadnici 1. gardijske brigade "Tigrovi", osuđeni su na 30 odnosno 35 godina zatvora zbog ubojstva troje članova obitelji Vajčner 1999, rođaka jednoga od počinitelja, kod kojih su došli posuditi novac. U presudi piše: "U svom naumu zločinački proračunati, bezdušni i zastrašujuće hladnokrvni lišili su života mirne građane, pri čemu su postupali kao pripadnici elitne postrojbe Hrvatske vojske, koji su prisegnuli da će čuvati živote i imovinu građana" (Miljuš, 2010a: 26). Drugi je slučaj upadljiva metafora odnosa između suverene i disciplinarne moći 1990-ih: Branko Markovac "Medeni", odjeven u kockastu trenirku hrvatske nogometne reprezentacije, pokazuje srednji prst fotografu koji ga snima. Od šezdesetak godina života Markovac je u zatvoru proveo pedesetak zbog silovanja, razbojstva, nekoliko krajnje surovih ubojstava, počinjenih u zatvoru i izvan njega. Miljuš (2010a: 51) nudi zanimljivu popratnu informaciju: "Bio je srpanj 1990. U lepglavskoj kaznionici izbila je pobuna. Bilo je to vrijeme društvenih promjena. Kažnjenci su se nadali da će im hrvatska država oprostiti zločine počinjene, kako su govorili, u bivšem sustavu, te po njima tada izrečene velike kazne". Sa zatvorenicima, kojima je Markovac bio neupitni vođa, pregovarali su Vladimir Šeks i ondašnji ministar pravosuđa Branko Babac. Fotografija "Medenog" je metafora: vođa zatvorenika, okorjeli disciplinarni problem, na snimci simbolizira suverenu moć, koja pokazuje srednji prst disciplinarne moći. Program "iz zatvora u vojsku" bio je nužan za suverenost, ali je kasnije stvorio teške disciplinarne probleme. Treći je slučaj Mate Boroza, pukovnik Hrvatske vojske, nekadašnji pripadnik Legije stranaca, otpušten iz HV-a 2003, kad je ubio svećenika u jednome malom mjestu kod Vinkovaca i dobio kaznu od 28 godina zatvora. Opisan je kao teški PTSP-ovac: "Scene iz rata koje su opterećivale njegovu psihu nastojao je potisnuti leksaurinima, fluzepanima, apaurinima. Tvrdio je da nije imao potrebe krasti jer je bio situiran" (Miljuš, 2010b: 24). Četvrto, alkoholizirani Stjepan Rošker, šećeraš i PTSP-ovac, pripadnik 117. brigade, ubio je bratića i još troje članova njegove obitelji "zbog meje" i dobio maksimalnu kaznu od 40 godina zatvora.

Naslov hrvatskog Ramba ipak ne pripada nijednome od njih, nego Ivanu Koradi. On je ratni heroj kao i Rambo, gene-

ral i zapovjednik 7. gardijske brigade, koji je pokazao hrabrost u brojnim operacijama, izgubivši u ratu ruku. U mirnodopskom stanju funkcionirao je kao nasilni mjesni šerif koji je u tandemu sa sinom izazivao tučnjave u lokalnim birtijama. Nakon jednog incidenta u kojemu je bio pretučen krenuo je u osvetnički pohod u kojemu pogiba petero ljudi: Davor Petriš, "stari dužnik" Franjo Kos i svjedoci Cilika Hudić i njezin 15-godišnji unuk Goran, a Vlado Knok-Pšenica preživljava s metkom u butini, ali nedugo potom umire. Policijska potjera za Koradom završava njegovom smrću, ali i smrću specijalnog policajca Marija Kusanića, kojega je opkoljeni Korade pokosio rafalom, doslovice kao Rambo šerifa. Poludjeli general ubija policajca, što ponovno napadno simbolizira odnos *trade offa* između suverene i disciplinarne moći. Država Koradi posthumno, odlukom Predsjednika Republike, oduzima odličja. Sve se to događa deset godina nakon rata.

Treća se razina odnosi na difuzne učinke nove suverene politike. Nova vlast nije samo vodila rat i uklanjala svoje političke protivnike suprotno idealnome pravnom poretku, nego je ta logika uključivala i smjene u ministarstvima, policiji i sudstvu. Represivni aparat popunjen je politički podobnim kadrom. Još se 1990-ih u krugovima struke i civilnog društva lamentiralo nad destrukcijom hrvatskog pravosuđa (HHO, 1995). U Hrvatskoj je bilo mnogo nasilja, a posebno se ističu mafijaška ubojstva, u kojima su često sudjelovali akteri povezani s vojskom, policijom i novom vlašću. I nasilje među mladima može se tumačiti kao izraz te logike. S obzirom na to da rat vodi jačanju desnice, brojna prebijanja koja su počinili skinheads i srodne neprofilirane podkulture, poput navijačkih, logično je povezati s jačanjem nacionalizma i logikom nove suverenosti.

Ponuđenu naraciju o razmjeni dva tipa moći treba, naravno, prihvatiti s rezervom. Ona u konačnici ništa ne govori o legitimnosti hrvatske države. HDZ, kao konkretna referenca logike nove suverenosti koja uništava disciplinarnu moć, bio je umnogome svehrvatski pokret za nacionalnu emancipaciju. Cijeli je proces ostvarenja suverenosti bio politički legitiman. Svrha je ove naracije samo da upozori na njegovu golemu cijenu. Područja koja su okupirali pobunjeni Srbi bila su u još većem kaosu. Ako bi Hrvatsku 1990-ih dobro opisao Foucault, u Krajini su na snazi bili Agamben i njegov "goli život", sintagma koja objašnjava potpuno izvanpravno operiranje političke moći koje čovjeka svodi na *homo sacera*, kojemu se bez sankcije može oduzeti život (Žunec, 2007; Barić, 2005).

Druga rezerva odnosi se na monokausalnost. Ako je spomenuti uzročni mehanizam važan, pa i presudan, to ne znači da u labavljenju disciplinarnoga "dobro uređenog društva" nisu bili na snazi i drugi mehanizmi. Bez obzira na disoluciju stare države i rat, tranzicija po sebi nosi osiromašenje, duboke ekonomske promjene i otvara prostor kriminalu i nasilju. Ta logika vrijedi za sve tranzicijske zemlje, a ne samo za one u kojima se stvarala država.

Treće, razlozi koje navodim specifično su politički, što legitimira politološku analizu. Utemeljenje države jest politički čin *par excellence*, kao i rat koji je, prema starome aforizmu, "nastavak politike drugim sredstvima". Uspostavljaju se nove političke strukture i operiraju nove, odnosno oživljavaju stare političke tehnologije suverene moći. Ne može se govoriti o kulturi nasilja, nego o politici tranzicijskog nasilja u Hrvatskoj. Moglo bi se čak ustvrditi kako bez raspada Jugoslavije ili bez rata nasilje u Hrvatskoj ne bi bilo onakvo kakvo je bilo, a zacijelo ne bi bilo toliko intenzivno i politički sponzorirano. Ta refleksija pomaže da se objasni nekoliko zanimljivih pojava. Prvo, nasilje odraslih u civilnom stanju u nekoj je mjeri posljedica politike. Drugo, to vrijedi i za nasilje među mladima koje u fokus dolazi kasnije,

kao "fini" disciplinarni problem, kada se moć i njezini diskursi promijene. Konačno, to objašnjava i paradoks da policijske i državne statistike, koje u javnosti citiraju policijski službenici, ne ukazuju na dramatični porast nasilja mladih: kvantitativna promjena u samoj pojavi možda i nije toliko važna koliko promjene diskurzivnih pretpostavki za njezino tumačenje. Nasilni čini u civilnom stanju općenito postaju znatno dramatičniji kako se bližimo 2010-oj nego 1991, kad ne padaju bombe po Banskim dvorima i kad egzistencija krhke suverene države nije upitna.

Poslijeratnu eru obilježila je hibridna struktura klasičnih kaznenih institucija, nadograđenih načelima države blagostanja. Opći zakoni, policija, sudovi, tužiteljstva i zatvori upotpunjeni su načelima socijalne politike kejnzijske socijalne države: umjesto kažnjavanja, pojedinca je trebalo rehabilitirati i resocijalizirati.

Genealogija kaznene politike u Hrvatskoj nakon rata upućuje na polaganu uspostavu ravnoteže između discipline i suverenosti, narušene početnim momentom uspostave suverene moći. Uvijek je riječ o kompromisu. Nasilje nikad nije toliko narušilo funkcioniranje države da bi ona postala posve nesigurna za prosječnog građanina. Podrazumijeva se da disciplinarni aparati, koje čine stabilniji diskursi dugog trajanja, nikad nisu bili sasvim dokinuti, nego su kako-tako funkcionirali, da bi se s vremenom počeli stabilizirati. Naime, kazneno, materijalno i procesno pravo, kriminologija kao istraživanje "uzroka i pojavnih oblika" zločina, kriminalistika kao policijska tehnika, socijalna pedagogija, psihologija i psihijatrija, te institucije i aparati moći kroz koje ti diskursi operiraju (škole, bolnice, sudovi, policijske stanice, zatvori, procedure postupanja) – taj se kompleks od kraja 1990-ih konsolidira i na dnevni red, pogotovo s procesom pristupanja EU, dolaze novi problemi disciplinarne moći.

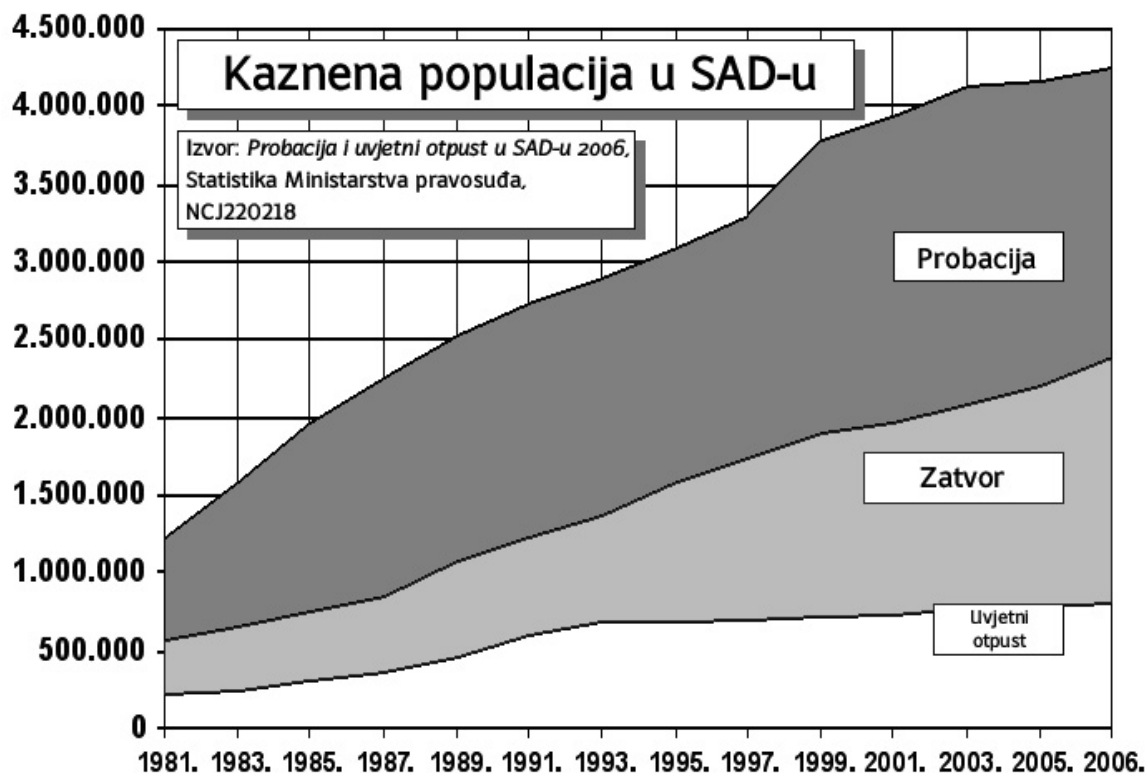
Priča o Rambu polako odlazi u zaborav. Donose se brojni pravilnici i procedure, dokumenti i strategije postupanja. Premda je podlegalna razina posebno važna za tehniku disciplinarne moći, promjene se događaju i na legalnoj razini: mijenja se Kazneni zakon 1998, reformira se kazneni postupak 2009, krajem 1990-ih donesen je i poseban zakon o sudovima za mladež itd. Simbolički obračun s organiziranim kriminalom "fizičkog nasilja" počinje velikim procesom "zločinačkoj organizaciji" 2000-2002. Osnovan je USKOK 2001. kao posebno tijelo za vođenje učinkovite kaznene politike, a jača i za rata prekinuta suradnja policije u regiji. Važni su i sudbena politika, presude Ustavnog suda, te određene razlike u kaznenoj politici velikih stranaka. U ovom smo trenutku, ipak, suočeni s nekim novim općim momentima na koje treba obratiti pažnju. Naznačeni disciplinarni kompleks podložan je različitim globalnim diskurzivnim, socijalnim i političkim promjenama.

## Hrvatska na putu prema kaznenom neoliberalizmu?

Dva nova diskurzivna momenta jesu "kultura kontrole" i "upravljanje kroz zločin". Riječ je o pojavama koje su ponajviše izražene u kaznenoj politici SAD-a, ali koje u određenoj mjeri postaju i globalni modeli vođenja kaznene politike.

ki zaokret udesno. Pojedincu je trebalo kazniti za nedjela. Prijestupnici nisu više označavani kao deprivirana sirotinja, nego kao neodgovorni i objesni klijenti socijalne države. U kaznenoj politici zavlada je populistička struja koja ocrnjuje stručnjake, a mediji zahtijevaju od političara da budu čvrsti prema zločinu. Državu koja je meliorativnim djelovanjem svoje socijalne politike trebala iskorijeniti uzroke kriminala zamijenili su država koja

Grafikon 1. Kaznena populacija u SAD-u 2006.



Prilagođeno na osnovi [http://en.wikipedia.org/wiki/Incarceration\\_in\\_the\\_United\\_States#\\_Incarceration\\_rate](http://en.wikipedia.org/wiki/Incarceration_in_the_United_States#_Incarceration_rate) (pristupljeno 15. 4. 2010.)

O "kulturi kontrole" pisao je američki teoretičar kaznene politike David Garland (2001). Ta se sintagma odnosi na promjene u kaznenoj politici koje su povezane s krajem poslijeratne ere države blagostanja, nekim promjenama u "kasnoj modernosti", te s politikom neoliberalizma koja je najvećma zaživjela u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu. Poslijeratnu eru obilježila je hibridna struktura klasičnih kaznenih institucija, nadograđenih načelima države blagostanja. Opći zakoni, policija, sudovi, tužiteljstva i zatvori upotpunjeni su načelima socijalne politike kejnzijanske socijalne države: umjesto kažnjavanja, pojedinca je trebalo rehabilitirati i resocijalizirati, to jest naglašavali su se individualni tretman i kažnjavanje prilagođeno pojedincu. Dominantna je bila kriminologija uzroka, koja je uzroke zločina tražila u socijalnoj okolini na koju je trebalo djelovati široko koncipiranom socijalnom politikom. Prijestupnika je trebalo "tretirati" prilagođenim programom, a ne kazniti.

Na krizi države blagostanja rascvala se politika neoliberalizma. Proklamirani su politika štedljive i male države, te strogi moralni zaokret u privatnoj sferi, s naglaskom na čvrst odgoj i odgovornost pojedinca. Zločin i kaznena politika postali su vruće političke teme. Kaznenu politiku općenito je obilježio ideološki

strogo kažnjava počinitelje i opća kaznena kultura kontrole. U pozadini je te kulture zamisao da racionalni pojedinac reagira na podražaje iz okoline. Ako mu se učini da se zločin isplati, on će ga počinuti, pa ga od toga treba odvratiti strogom kontrolom i oštrim kaznama. Kriminologiju socijalnih uzroka zamijenila je kriminologija kontrole koja je usmjerena na propitivanje okolnosti u kojima zločin nastaje i u kojima treba razviti odgovarajuće kontrolne mehanizme.

Nova kaznena politika donijela je sveprisutne sigurnosne kamere i zaštitarske službe. U skladu s neoliberalizmom, kaznena je politika privatizirana prema *contracting out* modelu, te je došlo do proliferacije privatnih zaštitnih agencija i velikih zatvora koji se grade iz privatnih sredstava i kojima se upravlja privatno. Donijela je, pogotovo u SAD-u, stroge kazne, relegitimiranje smrtno kazne, te unificiranu sudbenu politiku strožih kazni. Poglavitno se inzistira na učinkovitome i brzom pravosuđu. Garland (2001: 163) pokazuje kako se cijeli taj kompleks zasniva na određenome kulturnom kompleksu karakterističnom za kasnu modernost koju, Giddensovim riječima, obilježava određena ontološka nesigurnost povezana s tzv. iskorjenjivanjem pojedinaca i slabljenjem tradicija. U tom se svijetu visoka

stopa kriminala prihvaća kao činjenica, o tome se raspravlja kao o velikome političkom problemu, a od pojedinaca se očekuje da prilagode svoje dnevne rutine tom problemu, da se sami pobrinu za sigurnost itd.

S kulturom nesigurnosti i kontrole povezan je širi problem – Foucaultov problem governmentálnosti, odnosno načina političkog upravljanja ljudima. Novi svijet nesigurnosti ne transformira samo socijalnu državu u kaznenu, nego mijenja i pravosuđe: primjer je politizacija tužiteljstva koje se treba dokazivati pred javnošću, a sve je istaknutija figura javni tužitelj koji gradi političku karijeru (Simon, 2005: 35, 123). Cijelo se društvo upravlja prema novom modelu kontrole. To se vidi u stilu života više srednje klase koja preferira ograđena naselja i vožnju u sigurnim terencima. Mijenjaju se i načini ponašanja u obitelji (penalizacija obiteljskog nasilja), upravljanje školama (penalizacija nasilja u školama), a ponekad se određena politička pitanja nastoje riješiti posredno kroz kaznenu politiku (primjerice, ubojstvo trudne žene strože se kažnjava, čime se izražava stajalište o pobačaju). To je fenomen "upravljanja kroz zločin" ili "vođenja politike kroz zločin" (Simon, 2005).

Novi se trendovi naziru i u Hrvatskoj. Grade se ograđena naselja. Zaštitarske tvrtke vrlo su prisutne u društvu i važan su oblik ekonomske aktivnosti. Mediji senzacionalistički pišu o zločinu, a izjave političara sve su desnije. Ističu se skupoća i neučinkovitost pravosuđa, te pretrpanost zatvora. Posljednja reforma kaznenog postupka učinila je zaokret prema anglosaksonskom modelu, ojačavajući ulogu tužiteljstva. Uvodi se i ekonomski manje zahtjevan sustav probacije. Uočljive su promjene u načinu upravljanja školama, postrožene su prometne norme, reguliraju se izlasci mlađih osoba itd. Reformama su tužiteljstvo i USKOK dobili posebnu političku snagu, što podsjeća na američki model politizacije tužiteljstva.

## Postaje li Hrvatska kaznena država poput SAD-a?

Vrlo ispolitizirana rasprava o uzrocima zločina rijetko se može konačno zaključiti. No u raspravi o učincima neke politike znatno je teže izvoditi ideološke bravure kao o raspravi o uzrocima, jer su učinci činjenice kojima je teže manipulirati. A učinci su nove kaznene politike u SAD-u dramatični. SAD redovito koristi smrtnu kaznu i imaju od šest do deset puta veću kaznenu populaciju od usporedivih zemalja (Garland, 2001: xi). Ukupna zatvorska populacija u SAD-u premašuje dva milijuna ljudi, a kad se tome pribroje oni koji služe neki oblik uvjetne kazne, to jest oni koji su uvjetno otpušteni (*parole*) i uvjetno osuđeni uz nadzor (*probation*), brojka premašuje nevjerojatnih sedam milijuna. To je više od tri posto od 310 milijuna stanovnika. Američki zatvorski sustav treći je najveći poslodavac u državi. Sve to navodi neke autore na ocjenu da je "sadašnji američki zatvorski sustav Levijatan bez premca u ljudskoj povijesti" (Loury, 2008: 4). Možda još više zabrinjavaju relativni pokazatelji. Zastrašujući porast kaznene populacije izravno je povezan s usvajanjem novih obraza kaznene politike: čvrsto određenih kazni, primjenjivanih do kraja, bez pomilovanja (*determinate sentencing* i *truth in sentencing*), znatno smanjene mogućnosti skraćivanja kazne (*mandatory minimum*) i doživotni zatvor za one koji treći put budu osuđeni za teže kazneno djelo (*three strikes and you're out*). Od 1980. do 2000. populacija s uvjetnim otpustom i probacijom porasla je više od 300 posto, populacija u državnim i saveznim zatvorima više od 400 posto, a u okružnim zatvorima gotovo 200 posto (Wacquant, 2009: 65-66, 134). Usto, u toj je populaciji

udio crnaca i Latinoamerikanaca veći od njihova udjela u stanovništvu (Western, 2006).

Nasuprot ideologiji neoliberalizma, koja zagovara malu i jef-tinu državu, glomazni zatvorski sustav u SAD-u pokazuje da je ta država ustvari velika i skupa. Za Wacquanta (2009: 307-308) su SAD Levijatan u kojemu sirotinja koja se bavi kriminalom ide u zatvore, bez životnih šansi i daleko od *laissez-fairea*. Penalizira se siromaštvo, o čemu govori politička ljevica. Wacquant govori i o specifično američkoj "pornografiji reda i mira", koja ulazi i u europsku političku arenu.

Na krizi države blagostanja rascvala se politika neoliberalizma. Kaznenu politiku općenito je obilježio ideološki zaokret udesno. Prijestupnici nisu više označavani kao deprivirana sirotinja, nego kao neodgovorni i objesni klijenti socijalne države.

Danas se u Hrvatskoj mnogo govori o korupciji. Spektakularne afere i USKOK-ove optužnice zaokupljaju medije. Korupcijske afere potresle su javna poduzeća, bolnice, pa i sveučilište. Prosječan hrvatski građanin, čini se, ima dojam da je društvo znatno nesigurnije nego što je bilo, i to ponajprije u pogledu klasičnog nasilja "protiv života i tijela". Njega ne zanima isključivo zločin "bijelih ovratnika", nego i brojna ulična premlaćivanja i ubojstva, te nasilje među mladima. Pokušao sam pokazati da to nije samo predmet novinske kronike, nego teorijski intrigantna tema. Osnovna intepretacijska ideja bila je da je fizičko nasilje politički problem, barem jednim dijelom proizašao iz uspostave države u ratu. Operacije nove suverene moći na više su razina oštetile uhodane disciplinarne mehanizme koji stanovništvo drže pod kontrolom. Tome su pridodane još dvije provizorne refleksije o neoliberalnoj kulturi kontrole i upravljanju kroz zločin, posuđene iz globalne političke teorije kaznene politike, koje dodatno osvjetljaju stanje u Hrvatskoj. Čini se kako je Hrvatska pred izazovom da prihvati nove, opasne političke aranžmane, te da iz kaosa nove suverenosti uskoči u kaznenu neoliberalizam društva kontrole. Hoće li se Hrvatska pretvoriti u kaznenu državu s više zločina i više kažnjavanja, ostaje ipak pitanjem za budućnost.

## Bilješke

1. Riječ je o tipovima funkcioniranja moći, dakle o politološkim kategorijama, a ne o pravnim veličinama. Suverenost stoga ovdje nije pojam državnoga i međunarodnog prava, nego faktički tip moći, odnosno "tehnologija" moći koja operira na određen način.
2. U tekstu se termin kaznena politika ne koristi u uskom smislu penologije, politike kazni i kazneno-pravnog sankcioniranja kažnjivog ponašanja, nego u širem smislu onoga što se naziva "politikom suzbijanja kriminaliteta" (usp. Horvatić i Cvitanović, 1999: 1-24).

- 3 Slično slučaju kaznene politike, ni termin zločin ne koristim u tehničkome kazneno-pravnom smislu. Pod nasilnim zločinom podrazumijevam sve fizičke napade na druge osobe, od udarača do ubojstva, bez obzira na motivaciju.

## Literatura

- Barić, N. (2005). *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Pariz: Gallimard.
- Foucault, M. (1997). *Il faut défendre la société: Cours au Collège de France (1975-1976)*. Pariz: Seuil i Gallimard (Hautes Études).
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Horvatić, Ž. i Cvitanović, L. (1999). *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Zagreb: MUP.
- Hrvatski helsinški odbor (1995). *Kriza hrvatskog sudstva: Nijekanje vladavine prava?* Zagreb: HHO.
- Loury, G. (2008). *Race, Incarceration, and American Values*. Cambridge: The MIT Press.
- Miller, W. (2002). Ideology and Criminal Justice Policy: Some Current Issues. U: Stolz, B. A. (ur.). *Criminal Justice Policy Making: Federal Roles and Processes*. Westport i London: Praeger, str. 27-31.
- Miljuš, D. (2010a, 2010b). *Hrvatski monstrumi*. 1-2. Zagreb: Europapress holding.
- Schmitt, C. (2007). Pojam političkoga. U: *Politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
- Simon, J. (2007). *Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham: Duke University Press.
- Western, B. (2006). *Punishment and Inequality in America*. New York: Russell Sage Foundation.
- Žunec, O. (2007). *Goli život: socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*. I-II. Zagreb: Demetra.

